

collaborative efforts and continuous engagement, we can strive towards building a more inclusive and tolerant society where every individual's religious beliefs are valued and respected.

References

1. Erikson E. Identity: adolescence and crisis. M., 2010.
2. Religious Studies. Ethnic Dictionary M.: Academic Project, 2006.
3. Religion and Identity in Russia. M.: Oriental Literature, 2003.

Әден А.Ж.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің
«Саясаттану» мамандығының магистранты, Астана, Қазақстан

E-mail: aizhanaden.aa@gmail.com

Ғылыми жетекші: тарих ғылымдар докторы Жаркен А.М.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ МОЗАИКАСЫ: 2012-2022 ЖЫЛДАР АРАЛЫҒЫНДАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕР

Мақалада 2012-2022 жылдар аралығындағы Қазақстанның этникалық құрылымы қарастырылып, әртүрлі этникалық топтардың таралуы мен санындағы негізгі өзгерістері анықталды. Статистикалық деректерді, әлеуметтанулық зерттеулер мен далалық жұмыстарды талдау негізінде автор елдің этникалық көрінісіне әсер еткен факторларды, мысалы, көші-қон үрдістерін, экономикалық өзгерістерді және саяси жағдайды талқылайды. Этникалық топтардың өзара іс-қимылына, олардың мәдени және әлеуметтік қоғамдағы ықпалына, сондай-ақ Қазақстанның этникалық құрылымдық мозаикасын одан әрі дамыту жөніндегі болжамдарға ерекше назар аударылады.

Өзінің көпұлтты құрамымен және мәдени әртүрлілігімен танымал Қазақстан Орталық Азия кеңістігінде түрлі этникалық топтардың қатар өмір сүруіндегі бірегей үлгісі болып табылады. 2012 жылдан 2022 жылға дейінгі онжылдық ішінде ел бірқатар маңызды әлеуметтік-экономикалық, саяси және демографиялық өзгерістерді бастан өткізді, бұл өз кезегінде оның этникалық құрамына әсер етті.

Қазақстанның этникалық қалыптасу динамикасын зерделеудің маңыздылығы елде болып жатқан ішкі үрдістерді түсінуге деген ұмтылыспен ғана емес, сондай-ақ осы динамика ұсынатын сын-қатерлер мен мүмкіндіктерге барабар ден қою қажеттілігімен де байланысты. Интеграция, мәдени мұраны сақтау, әлеуметтік келісім мен тұрақтылықты қамтамасыз ету мәселелері мемлекеттік құрылымдардың да, ғылыми қоғамдастықтың да назарында.

Осы мақаланың мақсаты Қазақстанның соңғы онжылдықтағы этникалық құрылымдық мозаикасындағы негізгі өзгерістерді талдау, осы өзгерістерге ықпал ететін факторларды анықтау және олардың қазақстандық қоғам үшін салдарын талқылау болып табылады. Бастапқы деректер мен зерттеулердің кең ауқымына сүйене отырып, біз елдегі этникалық құрамының даму үрдістеріне кешенді көзқарас, сондай-ақ олардың жақын болашаққа болжамды бағасын ұсынуға ниеттіміз.

2012 жылы Қазақстанның этникалық құрамын негізінен қазақтар, орыстар, украиндар, өзбектер және басқа ұлттар анықталынды. Қазақтар көпшілікті құрады, ал орыс халқы дәстүрлі түрде елдің солтүстік аймақтарында өмір сүруде. Кішігірім этникалық топтар бүкіл аумаққа біркелкі бөлінгенін 1-ші кестеде көруге болады.

Кесте №1. 2012 жылғы демографиялық көрініс [1].

Этникалық топ	Халықтың пайызы	Географиялық орналасуы
Қазақтар	63%	Бүкіл Қазақстан
Орыстар	23%	Солтүстік облыстар
Украиндар	3%-дан аз	Әр түрлі аймақтар
Өзбектер	3%-дан аз	Оңтүстік облыстар
Басқалары	Қалған бөлігі	Әр түрлі аймақтар
Қосымша:		

Талдау:

1. Титулдық ұлт: қазақтар ел халқының көпшілігін құрайтын, үлес салмағы басым этникалық топ болып табылады. Қазақтар дәстүрлі түрде осы жерде өмір сүрген және елдің тарихи, мәдени мұрасын көрсетеді.

2. Солтүстіктегі орыстар: орыс халқы дәстүрлі түрде елдің солтүстік аймақтарында тұрады. Ресей Империясы кезеңі мен Кеңес дәуіріндегі көші-қон процестері мен аймақтың өнеркәсіптік дамуын қоса алғанда, тарихи факторларға байланысты.

3. Кішігірім этникалық топтар: украиндар, өзбектер және басқа да кішігірім топтар бүкіл ел бойынша әр түрлі қоныстанған және оларда Ресей Империясы кезеңі мен Кеңес дәуіріндегі саяси жағдайларға байланысты қазақ даласына көшірілген. Әр этникалық топтың өзіндік ерекшеліктері бар.

4. Көпұлтты (полиұлтты) құрам: жалпы көрініс Қазақстанның көпұлтты сипатын көрсетеді. Орыс ұлтының үлес салмағы басқа этникалық топтардан басымырақ болуына қарамастан, басқа этникалық топтардың болуы, елдің демографиялық көрінісін әртүрлі және ерекше етеді.

Этникалық мозиканың өзгеруінің негізгі факторлары.

2012 жылдан 2022 жылға дейін елдің этникалық құрылымына бірнеше негізгі факторлар әсер етті:

1. Көші-қон процестері. Ішкі көші-қон, сондай-ақ халықаралық көші-қон (әсіресе көрші мемлекеттерден) кейбір этникалық топтардың сандық динамикасы мен орналасуына өз әсерін тигізді.

2. Экономикалық өзгерістер. Экономикалық өсу мен индустрияландыру урбанизацияға алып келді, бұл халықтың ауылдық жерлерден қалаларға көшуіне түрткі болды және қалалық агломерациялардың этникалық көрінісін өзгертті.

3. Саяси жағдай. Этносаралық өзара іс-қимылға бағытталған реформалар мен іс-шаралар қоғамның тұрақтылығына жағымды әсерін тигізеді және этностық топтардың алуан түрлілігін қабылдауға әсер етті. Қазақтардың өзіндік ұлттық сана-сезімін нығайтуға жетелейді.

Этникалық топтардың сандық динамикасы мен орналасуындағы өзгерістер 2012-2023 жылдардағы халық санының динамикасынан көрініс табады (Кесте 2) [2].

Кесте №2. 2012-2023 жылдардағы халық санының динамикасы

2012-2023 жылдардағы халық санының динамикасы					
2012	2013	2014	2015	2016	2017
16 675 392	16 911 911	17 165 239	17 417 447	17 870 957	18 226 000
2018	2019	2020	2021	2022	2023
18 557 337	18 895 567	19 131 779	19 479 552	19 703 159	20 032 737

2023 жылға қарай этникалық құрылымда айтарлықтай өзгерістер болды. Қазақтардың санының өсімі болды, ал орыс және украин халқының саны көші-қон процестері мен туу деңгейінің төмендеуіне байланысты, азайды. **Сонымен бірге, өзбек диаспорасы, әсіресе елдің оңтүстік аймақтарында сандық динамикалық өсімін көрсетті:**

1. Қазақтар: 2022 жылға қарай қазақтар Қазақстанда сандық үлес жағынан басым негізгі, автохтондық этникалық топ болып қала берді. Әр түрлі статистикалық мәліметтер мен дереккөздер бойынша жалпы халықтың үлес салмағы өсті, бұл басқа этникалық топтармен салыстырғанда табиғи өсімі деңгейінің жоғарылауымен байланысты болды.

2. Орыстар: орыстар екінші үлкен этникалық топ болып қала берді, бірақ олардың үлесі 2012 жылмен салыстырғанда азайды. Бұл орыс тілді халықтың эмиграциясына, сондай-ақ қазақ және өзбек ұлттарымен салыстырғанда туу деңгейінің төмендеуіне байланысты болғанында анық.

3. Басқа этникалық топтар: Қазақстанда көптеген басқа ұлттар, соның ішінде өзбектер, украиндар, ұйғырлар, татарлар және басқа диаспоралар тұрады. Олардың жалпы саны мен үлес салмағы соңғы он жылда біршама өзгеріске, яғни табиғи өсім коэффициенті – туу мен өлім-жітімнің жалпы коэффициенттерінің айырмашылығына байланысты болуы мүмкін.

4. Географиялық орналасуы: тұтастай алғанда, этникалық топтардың (диаспоралардың) географиялық таралуы шамамен бірдей болып қалады. Мысалы, орыс тілді халық дәстүрлі түрде елдің солтүстігінде, ал өзбектер оңтүстікте тұрады [3, 24 б.].

Этникалық топтардың (диаспоралардың) мәдени және әлеуметтік белсенділігі.

Қазақстанның этникалық әртүрлілігі елдің мәдени және әлеуметтік ландшафтын қалыптастыруда маңызды рөл атқарды. 2012 және 2022 жылдар аралығында этникалық топтардың Қазақстанның мәдени және әлеуметтік кеңістігінде белсенді – ерекшеліктері былайша сипаттауға болады:

– **Дәстүрлерді сақтау:** әрбір диаспора өзінің мәдени дәстүрлерін сақтап, дамытуда, бұл Қазақстанның мәдени мұрасын байытуға ықпал етеді. Мысалы, Наурыз мерекесі (қазақтың көктемгі күн мен түннің теңелу мерекесі) немесе орыс тілді халық арасында Пасха мерекесі.

– **Тілдік әртүрлілік:** Қазақ тілі мемлекеттік тіл ретіндегі ұстанымын нығайтты, алайда орыс тілі әртүрлі этникалық топтар арасындағы қарым-қатынас пен мәдени алмасудың маңызды құралы болып қала беруде.

– **Діни әртүрлілік:** Ислам, қазақтар мен өзбектердің негізгі діні, әлеуметтік-мәдени контексте маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, орыс тілді халықтың көп бөлігі жататын Православие де елдің мәдени өміріне әсер етті және одан әрі жалғасын табуда.

– **Білім және ғылым:** белсенді мәдени және ғылыми алмасу болды. Еліміздің оқу орындарында Қазақстанның түрлі этникалық топтарының тарихы мен мәдениеті бойынша курстар оқытылды, бұл өзара түсіністік пен интеграцияға ықпал етті.

– **Өнер:** әр түрлі этникалық топтар киноға, музыкаға, әдебиетке және басқа да өнер түрлеріне үлес қосты. Этникалық фестивальдар мен іс-шаралар Қазақстанның мәдени өмірінің танымал және маңызды элементіне айналды.

– **Саясат және қоғам:** Қазақстанда елдің әлеуметтік-мәдени өміріне қатысқан және саяси процестерге ықпал еткен түрлі этникалық бірлестіктер мен қоғамдық ұйымдар белсенді жұмыс істеуде.

Қазақстанның көпмәдениеттілігі мен көпұлттылығын ескере отырып, ел түрлі этностық және мәдени топтар арасындағы өзара түсіністік пен ынтымақтастық орны ретіндегі рөлін нығайтуды жалғастырды.

Болжамдар және ықтимал даму сценарийлері.

Ағымдағы жағдайға және өткен үрдістерге сүйене отырып, Қазақстандағы этникалық ахуалдың алдағы онжылдықтарға арналған келесі болжамдары мен даму сценарийлерін ұсынуға болады:

– **Қазақтың бірегейлігін нығайту:** мемлекет саясаты мен әлеуметтік-мәдени процестерді ескере отырып, қазақтың ұлттық бірегейлігін одан әрі нығайтуды күтуге болады. Бұл мемлекеттік институттарда, білім беруде және БАҚ-та қазақ тілінің қолданылуын кеңейтуде көрініс табуы мүмкін.

– **Этникалық топтардың интеграциясы:** әр түрлі этникалық топтардың, әсіресе тәуелсіз Қазақстанда өскен жас ұрпақтың интеграциялық процесі жалғасады. Әр түрлі ұлт өкілдері арасындағы некенің артуы және мәдени алмасудың байытылуы күтілуде.

– **Демографиялық өзгерістер:** көші-қон немесе туу деңгейінің төмендеуіне байланысты кейбір этникалық топтардың азаюы жалғасуы мүмкін, ал керісінше қазақтардың сандық үлес салмағы артуы мүмкін.

– **Мәдени әртүрлілік:** Көпмәдениетті және Қазақстанның барлық этникалық топтарының дәстүрлерін құрметтей отырып, ел табысты көпұлтты интеграцияның үлгісі бола алады.

– **Саяси интеграция:** елдің саяси өмірінде әртүрлі этникалық топтардың өкілдігі күшейіп, ішкі тұрақтылықты нығайтуға ықпал етуі мүмкін.

– **Мүмкін тудыратын қиындықтар:** ұлтшылдық көңіл-күйдің жоғарылауы немесе этникалық топтар арасында шиеленіс туу мүмкін сыртқы әсерлер секілді ықтимал сын-қатерлерді ескеру қажет.

– **Көршілермен ынтымақтастық:** Қазақстан өзінің көршілерімен, әсіресе Еуразиялық экономикалық одақ және Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы шеңберінде қарым-қатынастарды нығайту үшін көпұлтты ынтымақтастық тәжірибесін пайдалана алады [4].

Әрине, кез-келген болжам белгілі бір дәрежеде белгісіздікке ие және оқиғалардың нақты дамуы ұсынылған сценарийлерден өзгеше болуы мүмкін.

Қорытынды

2012 жылдан 2022 жылға дейінгі онжылдық кезеңде Қазақстан халықтың этникалық құрамының серпініне негізделген елеулі саяси-демографиялық, әлеуметтік-мәдени өзгерістер жолынан өтті. Бұл

өзгерістерді зерттеу елдің мәдени және әлеуметтік кеңістігін қалыптастыратын негізгі трендтер мен бағыттарды жақсы түсінуге мүмкіндік береді.

Қазақстанның көпұлтты (көпдиаспоралы) сипаты, оның тарихи мұрасы мен қазіргі заманғы демографиялық процестері бұл мемлекеттің этносаралық қатынастары және олардың қоғамға әсерін зерттеу үшін бірегей ортаға айналдырады. Қазақстанның этникалық мозаикасы әр түрлі мәдениеттердің бірегейлігін сақтай отырып, сонымен бірге қоғамдық кеңістікке бірігіп өмір сүре алатындығының айқын дәлелі болып табылады.

Нәтижесінде, Қазақстан Республикасының этникалық құрамының ерекшелігі – мемлекеттің сын-тегеурінде емес, үлкен мүмкіндік екені атап өткен жөн. Осы көпұлттылық әлеуеті елдің дамуы, әлеуметтік келісім мен үйлесімділікті нығайту мүддесінде пайдалана білу еліміз үшін нақты қадам бола алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстанның демографиялық жылнамалығы/Статистикалық жинақ.URL: https://stat.gov.kz/upload/iblock/3f4/7jz89dzks3avykequlxgkldb0n2qwb3/%D0%94%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%B5%D0%B6%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2.pdf (Өтініш берілген күні 17.21.2024).

2. Ұлттық статистика бюросы Қазақстан Республикасы стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі. URL: <https://stat.gov.kz/industries/social-statistics/demography/spreadsheets/>(Өтініш берілген күні 18.21.2024).

3. Народ Казахстана: история и современность: Сборник текстовых приложений к Интерактивной научной исторической карте «Народ Казахстана»/Рук. проекта: З.Е. Кабульдинов, научные консультанты: Б.Г. Аяган, Н.П. Калашникова. Алматы: Атамұра, 2017. – 300 с.

4. «Рухани жаңғыру» бағдарламасы шеңберінде «Демографиялық тарих контексіндегі қазақтар». Монография./Ж.С. Аубакирова, А.Н. Алексеевко. Нұр-Сұлтан: «Шаңырақ-Медиа» ЖШС, 2020. – 200 б.